

ÖZBEK TÜRKLERİNİN MİLLİ GELENEKLERİNE GENEL BAKIŞ

Mehmet YÜCE* Luiza KHAMRABAEVA**

Özet

Özbekler, en eski Türk boylarının biridir. Türkistan coğrafyasında birçok devletin teşkilinde kurucu unsur olmuşlardır. Bu coğrafyada farklı dönemlerde farklı kültürlerle iletişim içine girmişlerdir. O nedenle çok zengin tarihi bir geçmişe ve kültürel zenginliğe sahiptirler. Müslüman olduktan sonra da Türk kültürünü İslam değerleriyle yoğurarak eşsiz bir medeniyet oluşturmuşlar. Bu zenginliğin farkında olan Özbekler atalarından kalan paha biçilmez kıymette olan bu kültürünü, gelenekler ve örf-adetlerinin önemli bir kısmı günümüz kadar yaşatmayı başarmışlardır. Türk gelenekleri aynı kaynaktan doğdukları için esas itibarıyla tüm boylarda benzer bir yapı arz etmektedir. Özbek Kültürünün esasını oluşturan geleneklerinin şekillenmesinde ortak Türk kültürünün yanı sıra, tarihsel süreç ve yaşanan coğrafi durum kendine has özellikleri de etkili olmuştur. Bilindiği üzere doğumdan ölüme kadar insan ömrünün gelişim sürecinde yer alan örf-adet, merasim ve gelenekler hayatın önemli bir parçasıdır. Aynı zamanda milletin sosyo-kültürel yapısını ve inançlarının bir yansımasıdır. Özbek Türklerinin kültürel dokusunu ortaya koyan ata mirası gelenekleri, Özbek Türklerinin kimliğini yansıtmaktadır. Ortak kültürü en iyi şekilde yaşatmaya devam eden Özbek Türkleri atalarından öğrendiği bu milli – manevi mirası göz bebeği gibi korumakta ve gelecek nesillere doğru şekilde aktarma çabası sergilemektedir. .

Anahtar kelimeler: Özbek Türkü gelenekleri, örf-adet, kültür, merasimi.

OVERVIEW OF THE NATIONAL TRADITIONS OF UZBEK TURKS

Abstract

Uzbeks are one of the oldest Turkish tribes. They have been the founding factor in the organization of many states in the Turkistan geography. Uzbeks lived in this region in interaction with different cultures. Therefore, they have a very rich historical background and cultural wealth. After becoming a Muslim, they knead Turkish culture with Islamic values and created a unique civilization Uzbeks who are aware of this wealth, have managed to carry a significant portion of their invaluable precious cultures from their ancestors to the present day. As Turkish traditions are born from the same source, traditions have a similar structure in all tribes. Besides the common Turkish culture, the historical process and geography have been influential in shaping the traditions that form the basis of Uzbek Culture. As it is known, customs, traditions and traditions, which take place in the development process of human life from birth to death, are an important part of life. It is also a reflection of the nation's socio-cultural structure and beliefs. The ancestral heritage traditions that reveal the cultural texture of Uzbek Turks, reflect the identity of Uzbek Turks. Uzbek Turks preserve the national and spiritual heritage they have learned from their ancestors, like their pupils, and strive to transfer them to the next generations.

Keyword: Uzbek Turk traditions, Uzbek traditions, Culture, Customary

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, mehmetyuc@gmail.com.

** Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, luizakhamrabaeva@gmail.com.

1. Giriş

Özbek Türkleri Türkistan coğrafyasının kadim Türk boylarından biridir. Bu coğrafyada uzun yıllar yaşamış, büyük devletler kurmuş, atalardan miras olarak devraldığı gelenek – görenekleriyle, iletişim kurduğu toplum ve coğrafyalardan aldığı ilham ve Müslümanlığı kabulünde sonra İslam'ın ilim merkezi haline gelmesiyle oluşan kültürel değerleri yoğurtturularak Türk-İslam medeniyetinin kurulmasında öncüllük etmiştir. Bu nedenle tarihi binlerce yıl eskilere dayanan kültürü, dini ve gündelik yaşamdaki örf adetleri, merasimleri, bayramları, gelenekleri bulunmaktadır. Bir milleti millet yapan en önemli unsurlar dili, lehçesi, şivesi, örf ve adetleri içeren kültürel örüntü kültürlenme yoluyla adeta genetik doku gibi nesilden nesile aktarılarak o milletin kimliğini kalıcı hale getirmektedir. Bu sebeple dil, milletin manevi mirası olan geleneğin önemli parçasıdır. “Yaprak damardan güç alır” atasözünde olduğu gibi milletin geleceğini olan gençler atalarından miras kalan geleneklerini ve örf-adetlerine riayet etmek ve onları kendinden sonraki nesillere aktarmakla yükümlüdür. Bu aktarma süreci millet kimliğini korumanın zorunlu bir gereğidir. Özbek geleneklerini diğer uluslardan farklı kılan da, özünde yatan misafirperverlik, hoşgörülük, mütevazilik, dostluk, saygı ve alçak gönüllüktür. Özbek Türklerinin en güzel özelliklerinden biri de kapısını çalan kim olursa olsun eli göğsünde misafiri selamlamasıdır. Bu güzellik atalarından onlara kalan manevi bir mirastır. Çünkü Özbek kültüründe yer alan “misafir atadan da uludur” ata sözü Türkistan coğrafyasının bu milleti misafirlere verdiği değeri açıkça ortaya koymaktadır. Eli göğsünde selamlamak ve kafasında her zaman “doppi” olması Özbek Türklerine özgü en değerli gelenektir.

Özbek gelenekleri ağızdan ağıza efsaneler, masallar, hikâyeler, destanlar, şiirler, nameler, şarkılar ve hatta ağıtlar aracılığıyla nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Özbekistan'da genellikle yetiştiği ailede görerek öğrenilen gelenekler ve örf-adetler, bir gencin ailede ne derecede yetiştirildiğini gösteren bir kriter olarak kabul edilmektedir. Geleneklerin bir okulu yoktur ama sosyal yaşam içinde oluşan toplumsal kurumların hemen hemen hepsi gelenekleri öğreten gönüllü birer okuldurlar. Geleneği öğrenmenin adımları ilk aileden başlar ve yaşadığı sosyal çevre içinde kültürel çember genişler. Cemiyetin yaşam tarzındaki değişimler ve

küresel çapta yaşanan gelişmeler nedeniyle eskiden var olup şimdilerde yerine getirilmeyen çok sayıda geleneklerimiz vardır. Bunu da normal olarak kabul etmek gerekir. Zira toplumsal gelişme ile birlikte kültürel gelişme de kaçınılmaz olur. Bu gelişim bölgeden bölgeye kenten kırsal kesime göre farklılık arz eder. Mesela atalarımızdan ninelerimizden dinlediğimiz gelenek ve örf-adetlerimizin bazıları kıyı köşedeki köylerde hala yaşatılmaktadır. Esas gelenekler, örf-adetler, merasimler olduğu gibi yerine getirilmektedir. Burada unutulmaması gereken bir husus da Özbek Türklerinin uzun dönem Rusya ve SSCB egemenliğinde kalmış olması nedeniyle uğradığı kültürel zorlanma ve asimilasyondur. Bu dönemde yapılan tüm baskı ve engellemelere rağmen Özbek Türkü özünü ve geleneğinin önemli bir kısmını koruyabilmiştir.

Bu çalışmada günümüze kadar ulaşmış olan Özbek Türklerine ait gelenekler dört ana başlık altında toplanarak özet bir şekilde anlatılacaktır. Bu gelenekler ilişkin anlatımlar literatür araştırması yanında esas itibarıyla gözleme dayanmaktadır.

2. Kültür ve Gelenekler

Kültür, insanı hayvandan ayıran ve sadece insana özgü olan bir özelliktir. Kültür bir toplum diğer toplumlardan ayıran, o topluma has bir takım öğeleri bünyesinde taşıyan, o toplumun kimlik oluşumunda başat rol oynayan, çok boyutlu ve geniş kapsamlı bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle ilişkili olduğu toplumun tipik özellikleri belirgin bir şekilde yansıttığı için başkaları tarafından kolayca fark edilen ilgili toplumun tarihsel süreç ve sosyo-ekonomik yapısının bir örüntüsüdür. Kültür toplumsal alanın her yerinde kendisini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde göstermektedir. Çünkü kültür ilgili toplumun bir üyesi olan birey/grupların davranış kalıbını belirleyen algı, inanç ve değerler bütünüdür. Bu nedenle kültür toplumun dolayısıyla o toplumda yaşayan bireylerin yaşam biçiminin bir tezahürüdür olup, dil ve gündelik yaşam biçimiyle nesilden nesile bir miras olarak aktarılmaktadır.

Kültür çok geniş bir kavramdır. Bu nedenle kapsamı belirlemek oldukça zordur. Annelerimizin bizi uyuturken söylediği ninniden tutun askere gönderirken ya da evlendirirken söylediği türküye, sofrada ritüelinden tutun toplumsal rollerimizi ifa ederken gösterilen

davranışlara kadar neredeyse yaşamımızın her kesitinde ve düşüncel yapımızın işleyişine kadar tüm yaşantımıza bir şekilde dokunmaktadır. Kültür bir taraftan toplumun sanatsal yönü ifade ederken, diğer taraftan yaşam biçimini, inançları, gelenek ve görenekleri yanında gündelik yaşamda paylaşılan davranış örüntüleri ve sosyal ilişki kalıplarını tanımlar. Giddens'e göre kültür, örneğin insanların nasıl giyindiklerini, evlilikle ilgili adetlerini, aile yaşamlarını, iş ilişkilerini, dinî ritüellerini ve boş zaman etkinliklerini içermektedir¹. Ziya Gökalp'e göre, "Kültür; (hars) bir milletin dinî, ahlaki, hukuki, muakilevi (entelektüel), bedii (estetik), lisani, iktisadi, fenni (teknik) hayatlarının (yaşantılarının) ahenkli (uyumlu) mecmuasıdır (bütünüdür)². Bir millette, yaygın terbiye yoluyla toplumdan kişilere geçen ruh hallerinin toplamına kültür adı verilir. Meselâ, her milletin konuştuğu samimi bir dili vardır ki, toplumdan kişilere yaygın terbiye yoluyla geçer. Yine her milletin türkülerinde, koşmalarında kullandığı samimi bir vezni vardır ki, bu da konuşulan dil gibi, yaygın terbiye yoluyla geçmiş olur. Yine her milletin canlı ve coşkun bir surette yaşadığı dinî bir hayatı vardır ki, bu da yaygın terbiye yoluyla geçer. Millet ahlâkî, estetik duyguları da aynı suretle kişilerde vücuda gelir. Kişi, milletin hukukî ve ekonomik geleneklerini, sanatını, felsefî ve ilmi eğilimlerini de bu suretle kazanır. İşte bütün bu sosyal müesseselerin toplamına kültür adı verilir³.

Kültür, bir milletin asırlar boyunca oluşturduğu yaşam tarzlarının kodlarını içine alan hafıza gibidir. Kültür, milletin yüzyıllar boyunca ilgi, algı, tutum ve davranışlarla tezahür eden yaşam biçimi, maddî ve manevî değerler toplamı olup nesilden nesile bir miras olarak aktarılmıştır. Tarihi, sanatı, edebiyatı, düğünleri, bayramları, şiirleri, şarkıları, türkülerini... ait olduğu milletin dilinden, gelenek ve göreneklerinden izler taşır. Bütün bunlar o yaşam tarzının göstergesi olarak kültürün birer unsuru olarak düşünülebilir. Ağıtlarla, ninnilerle, türkülerle... Biz "biz" oluyoruz.

¹ Anthony Giddens, Sosyoloji (Yay. Haz: Cemal Güzel.), Ayraç Yayınları, Ankara, 2005, s.22.

² Ziya Gökalp, , Türkçülüğün Esasları, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:3900, Eskişehir, 2019, s.26

³ Ziya Gökalp, Maarif ve Hars, Yeni Mecmua, C: 2, Sayı : 52 - 13 Temmuz 1918, s. 502-503, Yeni Mecmua Yazıları, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2019, s.433.

Kültür, bir milletin asırlar boyu yaşanmışlıklarının damıtılmış bir özetidir. Kültür, yeme, içme, giyim-kuşam, eğlence, iletişim biçimi, sevgi, saygı, inanç... gibi hayatın her safhasında insanı kuşatan duygu ve düşüncenin yaşama yansıyan hâlidir. Tüm duygu ve düşünceler, dilin imkânlarının kullanılabilmesiyle başkalarıyla paylaşılır, görünür kılınır, kabul görüp yaygınlık kazanır. Dahası kast edilen duygu, düşünce ya da tasarıların ötesinde okur zihninde anlam ve çağrışımlar oluşturabilir⁴. Bu nedenle gelenekler kültürün bir unsurudur. Gelenekler kültürü oluşturan öğelerden biridir. Ama kültür de gelenekleri şekillendirir, bütünlük kazandırır. O nedenle gelenekler ile kültür birbirinden ayrılmaz toplumsal örüntülerdir.

3. Aile İlişkin Gelenekleri

Toplumun en küçük temel sosyal birimi olan aile, evlilik bağı ile bir araya gelmiş erkek ile temeli atılan, neslin devamının sağlandığı, sosyalleşme süreçlerinin ilk ve etkili bir biçimde uygulandığı, ana-babalar, çocuklar ve tarafların kan bağı olan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik olarak tanımlanabilir. Her toplumda aileye önem verilmekle birlikte Özbek Türklerinde diğer toplumlara göre aileye verilen önem daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Örf adetleri yaşatmak ve bunlara genç nesillere aktarmak her Özbek ailesinin geleneksel görevidir. Aile günlük hayata karşılaşılabilecek geleneklerden tutun gelişimin tüm evrelerinde (doğumdan –ölüme) ortaya çıkan tüm örf adetleri toplumsal cinsiyet rolüne uygun olarak çocuklarına öğretmek zorundadır. Toplum çocukların örf ve adetlere hakimiyet ve bağlılık durumuna göre aileyi değerlendirir, kıymet verir ve bazı toplumsal işlevlerde bunu kriter olarak dikkate alır.

Özbek Türklerinin doğumdan ölüme kadar olan sürece ilişkin çeşitli ve zengin gelenekleri vardır. Bu nedenle söz konusu geleneklerini talim ve terbiyesi öncelikle ailede başlamaktadır. Büyüklere saygı küçüklere de izzet göstermek temel geleneklerden biridir. Genellikle Özbek Türklerinde çocuk terbiyesini dede ve ninelerim üstlenir, öğütler verir, efsaneler masallar anlatır, geçirdiği hayat tecrübelerini paylaşır. Geleneksel olarak Özbek

⁴ Ali Göçer, Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, No.729, s. 50-51.

Türkleri, nine, dede, baba, anne ve dört beş çocuktan oluşan geniş aileler halinde müstakil bahçeli evlerde ikamet etmektedirler. Böyle bir aile ortamında yetişmiş olan kişiler doğal olarak geleneklere bağlı, örf-adetlerini bilen, manevi değerlere sahip olur. Diğer bir ifadeyle kültürel kodları aile ortamında oluşarak kültürlenme sürecine hızlı başlar. Bu yapılanma Özbek toplumunda saygıyla karşılanır ve cemiyette otorite kazandırır. Gelenekleri bilmek kadar usulüyle yerine getirmek de önemlidir. Özbek Türklerinin en bilindik özelliklerinden biri misafirperverliktir ve misafirperverlik denince akla ilk gelen çay geleneğidir. Gelen misafire bir piyola⁵ çay vermeden uğurlanmaz. Çay özellikle yeşil çay ekmek ve tuz kadar değerlidir ve misafire çay sunulması ona olan saygı göstergesidir. Atadan miras bir diğer önemli aile geleneği ise başlık (döppi) ve bel bağıdır (belboğ). Başlık “başın aman bolsun” diye takılırken, bel bağı da “belin sıkı olsun” diye bağlanır. Bel bağı ve başlık Özbek Türklerinin en önemli özelliğidir. Bir diğer önemli gelenek selamlamaktır. Erkekler de bayanlar da eli göğsünde hafif eğilerek selamlaması Özbek Türklerine has özelliktir. Ayrıca aile büyüğü veya aksakal konuşurken konuşması bitene kadar eli göğsünde beklemek saygı göstergesidir. Binlerce yıl geçmesine rağmen hiç değişmeyen bu gelenekler Özbek Türkleri nerde olursa olsun diğerlerinden ayıran özgün bir özelliktir.

3.1. Beşik Toy

Eskide olduğu gibi günümüzde de Türkistan coğrafyasında yaşayan Türk boylarında doğum, yeni bebeğin dünyaya gelmesi çok büyük şenlikle kutlanmaktadır. Aileye yeni

katılan üyenin şerefine büyük toylar verilmektedir. Toya gelen herkes bebek için hoş geldin hediyesi getirmektedir. Yeni doğmuş bebeğe ad vermek de merasimle olur. İmam ya da aksakal öncelikle ezan okur ve ardında bebeğin

⁵ Piyola, çini yuvarlak küçük kasedir, misafire geleneksel olarak pamuk çiçekli işlemesi olan çini kasede çay sunulur.

kulağına ad üç kere söyler. Törenin ardında da ziyafet verilir. Dinini ve ismini unutmaması amacıyla yerine getirilen bu örf en eski geleneklerden biridir. Yeni doğmuş bebeğin olduğu eve 40 güne kadar zaruri olmadıkça misafir gelmez. Bu geleneğin adı “çilla” (kırk) denir. Yani kırkı çıkana kadar bebeğin olduğu odaya yabancı biri giremez, bu geleneğin hem hijyenik hem de dini açıdan önemi büyüktür⁶. Kırk günlük süreçte anne de bebek de çok iyi bakılması gerektiğini, oda temiz tutulmasını ve tüm hijyen kurallarına uyulması gerektiğini bin yıl önce ulu üstat İbn Sina yazılarında belirtmiştir. Özbek Türklerinin milli geleneklerinin içinde” beşik toy” önemli bir yer alır. Özbek aile geleneklerinden biri olan beşik toy bebek doğduktan sonra aileler ortasında bir tarih belirlenerek gerçekleştirilir ve toya akraba ile komşu aile yakınları davet edilir. Ustalıkla milli desenlerle süslenmiş olan beşik meyveli ağaçtan yapılmaktadır. Diğer merasimlerden farkı beşik toya sadece bayanlar davet edilir. Genellikle beşik toy ailenin en büyük evladı için yapılır ve çok haşmetli şekilde kutlanır. “Beşik toy Türkistan’ın birçok bölgesinde aynı şekilde ifade edilmesine rağmen şive farklılıkları sebebiyle diğer ifadeler de kullanılmaktadır. Örneğin, Buhara’da “Govora bandon-beşiğe bağlama” diye ifade edilirken, Harezim’de “Buvak yığılış-beşik toy” ifade kullanılmaktadır⁷. Beşik toyu merasiminde kızın annesi beşik alır, beşik çiçek ve oyuncaklarla süslenir, ekmek, katmer, çeşitli börekler ve tatlılardan oluşan sepetler⁸ arabalara⁹ konur, saz, ney, davul, zurna eşliğinde bebeğin olduğu eve kadar gider. Amaç

⁶ Mahmud Sattor, Özbek Udumları, Çolpon neşriyoti, Taşkent, 2007, s. 12

⁷ Özbekiston Nomoddiy Madaniy Merosi, 3-soha, Camiyatın urf-odatları, marosimleri va bayramları, <http://ich.uz/uz/ich-of-uzbekistan/national-list/domain-3/376-beshik-toy>

⁸ Sepet Özbeklerde yaygın kullanılan dallardan yapılmış kocaman daire şeklindedir ve geleneklerin hepsinde ekmek ve katmer bu sepetlerle götürülmelidir.

⁹ Eskiden at arabalarıyla götürülürdü. Şimdilerde otomobil veya diğer taşıma araçlarıyla

bütün mahalleye bu şekilde bilgi vermek ve toya davet etmektir. Gelen saygın misafirlere tön¹⁰ giydirilir ve niyeti ve dileklerinin ak olması timsali olarak yüzlerine ak un serpilerek sofraya kurulu otağı veya evlere davet edilir. Bir diğer odada ise yeni gelen beşiğe bebeği bağlama merasimi icra edilir. Bebek beşiğe yatırılmadan önce yastığının altına bıçak ve ekme (kulça) konur; ekme – bereket, bıçak – güç demektir. Bunun dışında yörelere göre farklı şeyler konulduğu da olur. Mesela Luiza'nın beşiğine bozkurt tırnağı konulmuş, bu da bozkurt gibi olması temenni edilmiştir. Kimilerinin beşiğine ayı, kimilerin beşiğine ise kartal tırnağı konulmakta ve hepsinin bir anlamı mutlaka vardır. Bebek beşiğe bağlandıktan sonra dualar edilir ve alla¹¹ söylenir. Merasim başından sonuna kadar sazlar ve neyler susmaz türküler, şarkılar ve şiirler okunur. Merasim bölgeden bölgeye farklılıklar içeriyor olabilir, kimi yerlerde halfa kadınlar çağırılır ve onların söylediği tarihi efsaneler rivayetler dinlenir, kimi bölgelerde mısırdan yemekler yapılır. Çünkü mısır Özbek Türklerinde çok çocuklu olmasını yani geniş aileyi temsil eder. Beşik Türk geleneğinde kutsal sayıldığı için asla atılmaz, nesilden nesile aktarılır. Ataların yattığı beşikte yatmak aynı zamanda onlar gibi soylu olması açısından önemli sayılmaktadır. Milli tasavvura göre bebek için iki şey çok önemlidir. Anne sütü ve ninni. Bu sebeple her genç kız küçük yaştan ninni söylemeyi öğrenmektedir. Ninnilerde anneler tüm hislerini¹²; dertlerini, arzularını, isteklerini, acılarını, öğütlerini, sevgisini, özlem ve hasretlerini dile getirmektedir.

¹⁰ Özbek milli kıyafetidir, uzun, işlemeli veya atlas kumaşından yapılır. Dış giysi olarak kullanılır.

¹¹ Alla-ninni, genellikle öğüt içeren özellikte olur.

¹² Mahmut Sattor, a.g.e., s. 14

Alla	Ninni
Alla aytay, jonim bolam,	Ninni söyleyeyim sana canım çocuğum
Quloq solgin, alla,	Kulak as, ninni.
Shirin allam tinglab asta,	Tatlı ninni dinleyerek sakince,
Uxlab qolgin, alla.	Uyuyakal ninni,
Yuzlaringga tomgan suvga,	Yüzüne damlayan suya,
Hayron bo'lma, alla-yo,	Şaşırma, ninni
Baxtinga sen katta bo'lgın,	Bahtım için yaşa
Xazon bo'lma, alla.	Harap olma, ninni.
Istiqboling porloq sening,	İstikbalin parlak senin
Jajjiginam, alla-yo,	Miniğim, ninni
Baxtinga sen katta bo'lgın,	Bahtım için yaşa
Xazon bo'lma, alla.	Harap olma, ninni
Sevganimdan yodgorimsan,	Sevgilimden hatırasın
Oltin qo'zim, alla-yo,	Altın kuzum ninni
Men sho'rlikday to'kilmagin,	Ben biçare gibi dökülme
Ko'rar ko'zim alla.	İki gözüm ninni.

Kaynak: Abdulaziz, alla haqıda, <http://forum.ziyouz.com/index.php?topic=5028.0> (E: 14.=4.2020)

3.2. İsmi Şerif

Dünyadaki tüm varlıkların canlı veya cansız bir ismi vardır. İsim varlığın özelliğine ehemmiyetine göre verilmektedir¹³. İnsanoğlunun da huyuna kişiliğine göre isim vermek bir gelenektir. Anne ve babanın en önemli görevlerinden biri de evladına uygun şekilde isim koymaktır. Genellikle Özbek Türklerinde isim bebeğin hangi soydan geldiğine, sülalenin kaçınıcı evladı olduğuna, hangi boy mensubu olduğuna, doğum yeri veya doğduğu vakit, vücudundaki herhangi bir ayrıcalık olup olmamasına veya başka özelliklerine göre ya da Kitap¹⁴a bakılarak

¹³ Mahmut Sattor, a.g.e. s.15

¹⁴ İsim verilirken genellikle Kur'an Kerimden faydalanılır.

isim verilmiştir. Kitaptan isim verilmesinin nedeni, Allah belalardan korusun, yolunu açık etsin, ömrü uzun olsun, Allah'ın merhameti üzerinde olsun içindir. Tanrıverdi, Allahverdi, Resül gibi isimler buna birer örnektir. Doğduğu mevsime göre; Nevruz, Bayram, Bahar, vb. isimler, vücudundaki özelliklere göre; Haldar, Artık, Sünnet vb. isimler, ay ve güneş gibi parlak olsun diye Aygül, Ayperi, Mnevver, vb. isimler, gül ve çiçekler gibi güzel olsun diye Nergis, Gülrana, Gülperi vb. isimler verilmektedir¹⁵. Tarihte hanlar babalarının veya atalarının ismini evlatlarına vererek atalarının isimlerini yaşatmışlardır ve günümüzde de bu geleneği yerine getiren aileler mevcut. İsimlerle ilgili bir diğer geleneğimiz ise takma isim (tahallus) olup, geçmişte ünlü yazarlarımız bu isimlerle eserlerini yazmaktaydı. Örneğin, Abu Reyhan, Beruni ismindeki Beruni takma adının anlamı – çöl veya köy, yani köylü veya çöllü anlamını taşımaktaydı. Saf Türk isimlerini vermek de artık gelenek haline gelmiştir. İsim vermek aile büyüklerinden birinin veya mahalle aksakalının görevidir. İsim belirlendikten sonra imam ezanla birlikte bebek ismini kulağına okur.

3.3.Sünnet Toy

Ailevi geleneklerden bir diğeri “hatna toy” veya “oğlan toy”dur. Bu merasimin geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Türk geleneklerinde bu merasimin yerine getirilme sebeplerinin en önemlisi “İslam sünnetini yerine getirmek”tir¹⁶. Genellikle bu örf adet çocuk 3-5-10 yaşlardayken yapılır. Toya genellikle mahalle büyükleri, imamlar, aile büyükleri davet edilir ve hatim indirilir. Hatim sonrası millete aş (pilav) dağıtılır. Toya katılan misafirler avlulardaki kilim ve halılarda oturarak aş yerler. Aştan sonra sazlarla şarkılar söylenir, gazeller okunur, güreş ve kök börü oyunları düzenlenir. Sünnet çocuğu süslenmiş at veya tay üzerinde gezdirilir. Akabinde e özel odaya alınır, sünnet ettirilir. Sünnet esnasında çocuğa külça¹⁷ ısırttırılır. Bu hem bereketi temsil eder, hem çocuğun fikri dağılmasını sağlar diye yapılır. Sünnet toyu genellikle fazla harcama

¹⁵ Mahmut Sattor, a.g.e., s. 16

¹⁶ Arxiv.Uz, Özbek Milli Anaları arosimleri, <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/milliy-istiqlol-g-oyasi/o-zbek-milliy-analari-marosimleri> (01.06.2020)

¹⁷ Külça-ekmek tandırda yapılan daire şeklindeki ekmektir. Çocuklar için yapılan külça normal ekmekten biraz küçük olur, ısırması kolay olsun diye.

yapmadan, yiyecekleri israf etmeden, mütevazı bir şekilde yapılması gerekmektedir¹⁸. Hz.

Muhammed hadislerinde de belirtildiği gibi oğlan toyunda sadece “is”¹⁹ çıkarmak yeterlidir. Fakat abartılı şekilde haşmetli düğün yapanlar da yok değil. Eskiden sünnet etme işini berberler veya mahalle imamları yaparken şimdilerde uzman doktorlar yapmaktadır. Sonrasında dualar edilir ve çocuğu yattığı odaya gelenler hediyelerin yanı sıra çocuğun başucuna metal para bırakırlar. Bereket ve sermayeyi temsil eden paralar aynı zamanda çocuğun artık ailenin erkeği olduğunu bildirmektedir. Toy akşamı koca ateş yakılır ve etrafında türlü oyunlar oynanır. Bu merasimde diğerlerinin aksine genellikle erkekler ağırlıklı iştirak eder. Özbeklerin inancına göre

Müslümanlık 'ta oğlan babasının çocuğuna karşı üç borcu var: oğlanı sünnet ettirmek, ilim ve hüner öğretmek, evlendirmek ve müstakil evi olmasına destek vermektir. Tüm bunlar insanın kemale ermesi için önemlidir. Kamil insan olmasını sağlayan unsurların başında gelenekler gelmektedir.

3.4. Muçal Toy (Yaş Toyu)

Muçal toy genellikle çocuğun ergenliğe geçiş çağında yapılan merasimidir. Takvimde yer alan hayvanlarla simgelenmiş 12 yıllık hayvan takvimindeki senelere göre yapılan toydur. Muçal takvimine bakılarak yapılan muçal toy geleneklere göre her 12 yılda yapılırdı. Genellikle muçal toyları Nevruz bayramı ile birlikte kutlanır. Ayrıca ilk muçal toyu yani çocuğun 12 yaşını doldurması büyük kutlamalar şeklinde yapılır. 12 yaşını doldurmuş olan çocuklar Nevruzda beyaz kıyafet giyerek bayrama katılırlardı. Muçal toyu olduğu bu şekilde anlaşılırdı. Muçal toyu olan gençler genellikle yaşlılarına külça üstünde biraz tuz ve tatlılar dağıtırdı. Ekmek ve tuz

¹⁸ M. Sattor, a.g.e., s. 21

¹⁹ İs – duman, yani mutfaktan yükselen duman, yemek kokusu, imkanlarına göre herhangi bir yemeği yapmak

bereketi ve masumluluğu simgelerken dağıtılma sebebi siz de bu yaşı görün temennisiyle birlikte toyu duyurma anlamına da gelir. Diğer toylarda olduğu gibi bu toyda da aş dağıtılır. 70 yaşındaki büyükler dua eder. Bazı bölgelerde ise muçal toyunda ya kırmızı kurdele takılır ya da kırmızı kıyafet giyilir. Bu da ergenliğe atılan ilk adımı simgeler.

3.5. Asker Uğurlama Merasimi

Özbeklerde askerlik ve askere uğurlama en önemli merasimleri de diğer merasimler gibi görkemli yapılır. Normalde toy şeklinde şenlikle kutlanılan bu gelenek ikinci dünya savaşı sonrası değişmiş, hüzünlü bir uğurlama halini almış. Çünkü hala da birçok evin duvarında ısırılmış külça vardır. Bunun da sebebi eskiden askere uğurlanırken askere ekmek ısırttırılmış ve ekmek bayatlamadan gelsin diye temenni edilirmiş. Asker gelene kadar o külça duvarda asılı durmuş. Askerin beline atlastan bel bağı veya kuşak mutlaka bağlanır ve “*oy borib omon qayt*” “*ay gibi git ay gibi dön*” denirdi. Burada kastedilen ay “tam yuvarlak ay” onun gibi tam dön eksilmeden anlamındadır. Merasime ailenin yakın çevresi, akrabalar, aile büyükleri katılır. Özbek merasimlerin vazgeçilmezi aş yenir, dualar okunur, askerlik anıları paylaşılır. Asker uğurlama aş olduğu gibi tezkere aş da vardır. Askerden dönünce büyük kutlama yapılır, koyun kesilir, millete aş dağıtılır, fakirlerin karnı doyurulur. Asker sağ salim döndü diye şükran niyetinde yapılan bu merasim Özbek törelerinin vazgeçilmez ritüellerinden biridir.

3.6. Nikah ve Düğün

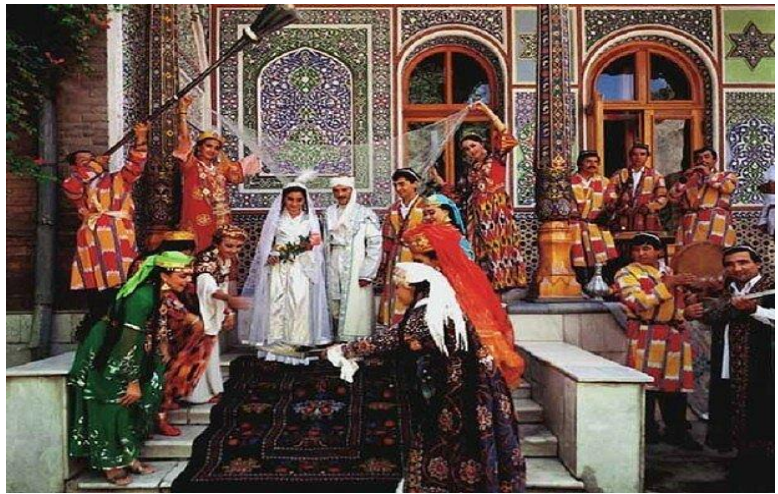
Özbek geleneklerinde nikah ve düğün tıpkı masal ve efsanelerde söylenildiği gibi 40 gece 40 gündüz devam eder. Tabiatı itibarıyla Özbek insanları çok neşelidirler. Özellikle Özbek kadınları çok narin ve cilvelidir. Özbek Türkçesi de şiir ve müziğe çok uyumludur. Normal konuşmada bile sanki şiir okuyormuş gibi bir ahenk bulunmaktadır. Bu nedenle Düğün ve folklor Özbeklerin vazgeçilmezidir. Nikâh ve düğün oldukça uzun bir zaman alır. Çünkü nikah ve düğüne ilişkin o kadar çok örf-adet vardır ki, onları yerine getirmek için uzun bir zaman ve büyük bir çaba gerektirir. Tarihten günümüze kadar gelen bazı geleneler unutulmuş veya bazıları değiştirilerek günün şartlarına uyarlanmıştır. Ninelerin anlattığına göre eskiden Özbek düğünleri ve düğüne ilişkin örfler daha farklıymış. Eskiden sadece görücü usulü evlendirilir ve sadece dini nikah kısılmış. Fakat kız çıkarma, gelin selamı, yüz açma, damat ziyafeti gibi gelenekler yerine getirilmiştir. Günümüzde görücü usulü evlilikler tamamen son buldu denilemez, çünkü bu usul bazı çünkü bu usul toplum tarafından benimsenmiş ve uzun bir süre uygulanmıştır. Bu nedenle Özbek geleneğinin bir parçası olarak bazı bölgelerde hala bu şekilde evlilikler yapılmaktadır. Aslında birçok gelenek bir birine bağlıdır. “Uy kördi” yani “ev görme” diye bilinen örf adet hala mevcuttur. Aslında burada damat adayının yakınları evi değil kızı görmeye gitmektedirler. Bununla birlikte Özbeklerde gelin tarafının ailesi önem arz etmektedir. İyi ve köklü bir aileden gelin almak isterler. Erkek tarafının bir yakın akrabası yanında birkaç kişiyle misafirlığe gider, o bahaneyle kızlarını görür²⁰. Çünkü Özbek geleneklerinde çayı evin kızı ikram eder. Bunun dışında evin temizliği ailedeki samimiyet

²⁰ Arxiv.Uz, Özbek Milli Anaları arosimleri, <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/milliy-istiqlol-g-oyasi/o-zbek-milliy-analari-marosimlari> (01.06.2020)

gözlemlenir. Kız görme merasimiyle başlayan geleneğin ardından kız isteme âdeti yerine getirilir. Kız isteme genellikle 3 aşamada gerçekleştirilir. Yani kız evine 3 kez istemeye gidilir. Bu da kızı varın nazı var atasözünü doğrulamaktadır. İlk istemede hemen kız verilmez, düşünmek için zaman istenir. Özbek geleneklerine göre ilk kez istemeye gidildiğinde erkek tarafın annesi halası veya teyzesi avluya girer girmez süpürgeyi eline alır ve süpürmeye başlar. Bu da hizmet etmeye geldik, kızınıızı almadan gitmeyiz anlamına gelir. Genellikle istemeye hitabeti iyi olan söz ustası ve ikna kabiliyeti yüksek olan aile yakınları götürülür. Kız taraf cevabı olumlu veya olumsuz olduğunu gösteren bazı simgesel gelenekler mevcuttur. Örneğin, kızını vermek istemiyorsa gelen misafirlerin ayakkabılarını ters çevirme veya ayakkabıya su doldurma ve hatta getirdiği hediye ve ikramları geri verme vb. hareketler kızlarını vermek istemedikleri anlamına gelmektedir. Kız istemeye gidilirken sepete 7 patır²¹ çeşitli tatlılar ve aile büyüklerine tön götürülür. Bu gelenek bölgelere göre değişebilir ama ekmeğın mutlaka götürülür. Ekmeğın geri çevrilmesi olumsuzluk, yedi ekmeğın birinin kırılmış olması ise rıza alametidir. Eğer cevap olumlu ise ikinci kez istemeye gidilir. Bu sefere kız istemeye aile büyükleri gider ve tekrardan rıza alınır, kıza küpe takılır. Özbeklerde yüzük yerine küpe takılır. Altın küpe artık birine aitliği, yerel ifadeyle sahibi olduğunu bildirir. Günümüzde yüzük yerine bilezik ve yüzük ya da takım halinde takılar takılmaktadır. Üçüncü kez istemede iste aile büyükleri kız evine gider, orada Fatiha okur, dualar edilir, kızın başına beyaz örtü bağlanır ve nikah tarihi belirlenir. Üçüncü istemeye genellikle damat adayı da katılır. Bu merasime “Fatiha Toyu” da denir. Fatiha toyunda erkek tarafın getirildiği sepetteki ekmeğ kırılır, bu da her şeyin kesinleştiği anlamına gelir. Fatiha toyu ertesi hemen düğün hazırlıklarına başlanır.

²¹ Büyük yuvarlak ve çörekotuyla süslenmiş tandır ekmeği.

“Maslahat oşı”, bu gelenek akrabaların bir araya gelerek düğün için yapılması gereken masraflar hesaplanır ve aile yakınları arasında paylaşılır. Bunun ardından “körpa soldi” yani gelin çeyizi; yorgan, yastık ve minder dikişi için kadınların bir araya gelerek hazırlık yapmasıdır. Buna “kız aşısı” da denir. Atlas kumaştan yapılan minderler içine pamuk doldurularak sandık üzerine dizilir. Şarkılar, türküler eşliğinde minderler dikilirken bir tarafta da aş yapılır dağıtılır. Minder ve yastıkların milli kumaştan yapılmış olması çok önemli. Bu gelenek yıllardır aynı şekilde devam ettirilmektedir. Gelin çeyizinde genellikle atlas kumaştan yapılmış yastık, minder, yorgan ile birlikte gelin giysilerinin de neredeyse tamamı atlastan dikilir. Düğün gününe kadar dünürler karşılıklı olarak bir birlerine sepet yollarlar, sepetlerde milli yemekler, tatlılar, börekler, bel bağı, başörtüleri ve tön yer alır. Düğüne bir gün kala kız taraf da gelin taraf da pilav yapıp millete dağıtır. Bunun anlamı da evlendiklerini halka bildirmek ve fakirleri doyurmaktır. Pilav dağıtımı sonrası dini nikah kıyılır. Nikah sonrası mahalle erkekleri toplanır ve düğünde yapılacak pilav için havuç doğrarlar. Bu geleneğe de “sabzı toğradi-havuç doğrama” merasimi denir. Sabaha kadar erkekler şiir, şarkı ve türküler eşliğinde pilav için havuç hazırlığı yaparlar. Ertesi gün yani düğün günü sabahı kız evinde sabah namazı sonrası tüm mahalle büyüklerine /aksakallara etli haşlama çorbası ikram edilir. Yemek sonrasında aksakallar Fatiha okur dua eder iyi dileklerini bildirirler. Gelinin yengeleri ve yakın arkadaşları kızı evden çıkarmak için hazırlarlar. Geline milli kıyafetler giydirilir (genellikle atlas elbise), başına da beyaz örtü²² bağlanır, ardından avluda bekleyen aile büyükleri önüne çıkarılır. Kız uzatma merasimi işte o an başlar. Fatiha okunur, dua edilir ve kız helallik almak için önce babasının sonrada annesinin önüne çıkar. Baba kızın alnından öper ve başına bir ekmek koyar. Bu da evin bereketini gittiğin yere de götür anlamına gelmektedir. Annesi işe kocaman örtüyle yüzünü örter ve bu örtü damat kızın yüzünü açana kadar öyle kalır. Eskiden damat tarafı gelini almaya at arabalarıyla gelir, kız ailesiyle vedalaşınca kızı omuzlayarak arabaya kadar götürülürdü. Şimdilerde de bazı bölgelerde hala gelin evinden damadın omuzunda çıkarılır. Gelin damadın evine sazlar, zurnalar eşliğinde giriş yapar ve ateş

²² Beyaz örtü namusu ve iyi niyeti simgeler

etrafında döndürülür. Gelin damat evinin kapısından girince evin en küçüğü yere şeker²³ serpiştirir. Sonrasında gelini ayrı odaya götürür ve oda girişine “payondo” yani temiz kumaş serpilir. Bu da hayat başlangıcı bu örtü kadar temiz olsun anlamına gelir. Daha sonra düğün hazırlıklarına başlanır. Gelinin getirildiği oda, gelinin çeyizleriyle süslenir. Evin bir köşesine örtü çekilir ve bu “çımıldık” denir. Damat gelini görmek için çımıldık’a girdiğinde ninelerden biri örtüye sarılı aynayı önce damada sonra geline tutar. Bunun anlamı ise, “yaşayacağınız hayat ayna kadar temiz ve şeffaf olsun, aynada gördüğün eşinle ömür boyu bir yastıkta koca” demektir. Gelin düğün kıyafetlerinin çımıldık/örtünün ardında giyer ve yüz örtüsü tekrar kapatılır. Sazlar, davullar ve zurnalar eşliğinde şarkılar ve türküler sabaha kadar devam eder. Eskiden kız getirildiği evin köşesindeki çımıldıktan gelin selamı merasimine kadar çıkmazmış. Fakat günümüzde düğün elbiseleri giyen gelin ve damat misafirlerin bulunduğu yerde milli yemeklerle süslenmiş sofrada oturur, akşama kadar düğün merasimini izlerler. Gelinle damat düğün merasimine katılacaksa, iki tane damadın arkadaşı ve iki tane gelinin arkadaşı olmak üzere toplamda dört kişi büyük örtünün dört köşesinden tutar, gelin ve damat örtünün altında başı eğik, elleri göğsünde, yor-yor eşliğinde sahneye giriş yapar. Genellikle düğün damadın evinin avlusunda veya evin önünde, milli yemeklerle süslenmiş sofralardan oluşan özel hazırlanmış sahnede gerçekleştirilir. İki aile büyüklerinin sahnede söz alması ve dua etmesi sonrası tantana başlar. Milli şarkılar söylenir, dans edilir, çeşitli oyunlar oynanır. Bu oyunlardan biri de “gül bazm” olup, çiçek kimin elindeyse sahneye çıkar şiir söyler ve gülü başka birine verir. Buna bazı yerlerde şiir faslı da denir. Düğünün ertesi sabahı gelinin iki yengesi kızın yüzünü örtüyle kapatarak dünürleri ve misafirler karşısına çıkarır. Bu merasime de gelin selamı denir. İki yengesi Özbek milli geleneği olan “yor-yor²⁴” söyleyerek ortamı şenlendirir.

²³ Şeker, dilin tatlı olsun hayatında şeker gibi tatlı olsun anlamına gelir

²⁴ Milli halk şarkısı, bin yıllar boyu ağızdan ağıza söylenerek bize kadar ulaşmış ulan mirastır, gelin selamında söylenir ve kayınpederi, kayınvalesi ve diğer saygın kişiler için teker teker mısralar halinde söylenir, her biri için gelin eğilerek selam verir

Qutlug' qadamlar bilan kelin kelar yor-yor,

Yaxshi niyatlar bilan salom qilar yor-yor,

*Borgan joyi nurga to'lsin, chaman bo'lsin
yor-yor,*

Ushbu salomni xalqim qabul qilsin yor-yor.

Özbek halkının en güzel geleneği olan gelin selamı aslında gelini mahalle ahalisine tanıtmak ve bu şekilde ilk selamını vermekten ibarettir. Yöresel olarak farklı şekillerde söylenen gelin selamından kısa bir örnek:

Yeru kökni bor qılğan

İkki yoşni bir qılğan

Salom salom kelin salom

Avval Ollohga salom

Bu şekilde başlayan selamlama metni merasime katılan herkes için söylenir ve gelin eğilerek selam verir, her ismi söylenen kişi, gelin karşısına çıkar, örtüyü kaldırıp yüzüne bakar ve getirdiği hediye takdim eder. Son olarak evin küçüklerinden biri koşarak gelir ve gelinin yüzüne örtülmüş olan örtüyü alıp kaçar, bu merasime de “yüz oçti-yüz açtı” denir. Özbek Türklerinde düğün gelenekleri sadece bunlardan ibaret değil. Aslında çok sayıda gelenekler bulunmaktadır. Ayrıca bazı gelenekler bölgesel ve yöresel farklılıklar göstermektedir. Ancak tüm bu gelenekler birer tarihi mirastır. Düğün sonrası yapılan “quda çağırmaq-düniür daveti”, “kuyov çağırmaq-damat daveti”, “kuyov oş yemadi²⁵-damat pilav yemedi”, “savat kaytarış-hediyeleşme”, “kuyov kırkı²⁶-damat kırkı” gibi gelenekler de yerine getirilmektedir. Netice itibariyle Özbek düğün merasimleri

²⁵ Özbek milli geleneklerinden biridir, damadın arkadaşları kızın babasına damadın pilav yemediği iletir ve kız babası damada bir hediye verir ardından beline bel bağı bağlar

²⁶ 40 güne kadar kız ailesi damat için sabah kahvaltısına birer sepet yollar. Sepetlerde her gün farklı bir milli yemek ve tatlılar yer alır. Sonradan bu gelenek değiştirilerek 3 güne indirilmiş olsa dahi birçok bölgede aynı şekilde geleneği yerine getirdikleri görülmektedir.

kapsamlıdır. Her birinin kendine has anlam ve önemi vardır. Özbek halkının yaşadığı bölgeye, yaşam şartlarına, yörelerine ve şive farklılıklarına göre farklı isimlerde ifade edilen çok sayıda gelenek mevcuttur. Fakat bunları tek tek ele almak incelemek emek ve uzmanlık gerektirmektedir. Umarım ki araştırmacılar bu konuları daha geniş kapsamda ele alıp, incelerler,

3.7. Cenaze Merasimi

Özbekistan’da diğer örf adetlerde olduğu gibi cenaze merasiminde de yerine getirilmesi gerek yazılı olmayan herkesçe bilinen kurallar ve gelenekler vardır. Merhuma saygı ve itibar göstermek eski Özbek geleneklerinden biridir. Bunun örneği olarak tarihten günümüze kadar ulaşmış olan masmavi göklere uzanan kubbeli türbelerde göstermek mümkündür. Özbek geleneklerine göre merhum İslam dinine uygun şekilde yıkanıp kefenlenir. Beyaz kumaştan yapılan kefen herkes için aynı şekildedir. Yani zengin fakir aynı kefeni giyer²⁷. Özbekler, “eskiden büyüklerin kafalarına taktığı sarık anlamı, insan nerde ne zaman ölümü tadacağını sadece Allah bilir. Bu yüzden insan nerde olursa olsun ani ölümü tadarsa kafasındaki sargıyı kefen niyetinde kullanılmış” derler. Merhumun yakını olan erkekler kapı önünde gelenleri karşılar, yakını olan bayanlar evin önünde ağlayarak ağıt yakarlar. Cenaze merasiminde erkekler tön (milli kaftan) giyer, bel bağı bağlar ve başlarına döppi²⁸ giyerken, bayanlar koyu renk elbiseler giyer ve başlarına da bembeyaz örtü örterler. Merhumu son yolculuğuna sadece erkekler tabutu omuzlayarak mezara kadar götürür. Kadınlar merhumun defin merasimine katılmazlar. Mahalle imamı tarafından cenaze namazı kılınır. Cenaze namazının akabinde imam halka sorar “Merhumu nasıl bilirdiniz?” halk da “iyi biriydi cennetlik” derler. Özbeklerde “ölünün arkasından olumsuz cümle kurulmaz” adeti vardır. Ertesi günü sabah namazı sonrası koyun kesilir ve haşlama çorba yapılır. Önce aksakallar mahalle büyükleri sonra da konu komşuya dağıtılır. Kuran okutulur dualar edilir. Bu yüzden olsa gerek halk arasında “herkesin bir gün mutlaka çorbası yapılır” şeklinde meşhur söz vardır.

²⁷ M. Sattor, a.g.e., s. 45

²⁸ Özbek milli baş kıyafeti siyah kumaş üzerine milli desenlerle beyaz renkteki işlemlerle süslenmiştir.

4. Doğa ve Dini Bayramlara İlişkin Gelenekler

Bozkırın kadim bir toplumu olan Özbeklerin doğaya ilişkin bir çok örf-adetleri vardır. Doğaya ilişkin gelenekler Özbek örf-adetlerinin en eskilerindedir. Her

mevsime ait gelenekler olup bunu yerine getirmek için halkın tamamı merasimlere iştirak etmeye gayret gösterirler. Özbek geleneklerinde en önem verilen doğa bayramı ise bahar ayların ait merasimlerdir. Çünkü Orta Asya halkları gibi Özbek Türkleri de baharı, yenilenme, yeşerme ve tabiatın yeniden canlanma dönemi olarak görür, bereket getirmesi için dua edilir, şenlik düzenlenir.

4.1. Nevruz

Nevruz²⁹ aslında Orta Asya’da yaşamakta olan Türk toplumlarının en büyük bayramlarından biridir. Yeni yılın yeni günün başlangıcı sayılır. Nevruz bayramı ve bu bayramda yerine getirilmesi gereken geleneklerin çok eski tarihlerden günümüze kadar geldiğini söylemek mümkündür. Örneğin, Kaşgarlı Mahmut’un “Divani Lugati Türk” eserinde çok sayıda halk şiirleri yer almaktadır. Dolayısıyla Ömer Hayyam’ın “*Nevruzname*”si de buna bir örnektir. Türk halkı için önemli bayram sayılan Nevruz için hazırlıklar bir hafta öncesinden yapılır. Buğdaylar ıslanır, bayram günü yapılacak Sumalak³⁰ için ön hazırlık yapılır. Bayram günü herkes milli kıyafetlerle parklara, yeşil alanlara ve tepelere çıkar. Milli yemeklerle doldurulmuş sofralar kurulur ve halkoyunlar düzenlenir, şarkı ve türküler söylenir. Nevruzda hastalar ve yaşlılar

²⁹ Nev-yeni ruz-gün, yeni gün

³⁰ Eski Türk soyunun her Nevruz bayramında yaptığı, buğday suyuyla yapılan mevsimsel lezzet, geçmişi 3000 yıl öncesine dayanmaktadır

ziyaret edilir, duası alınır, fakirler doyurulur, yardıma ihtiyacı olan evlere yardım edilir. Nevruz kutlamalarında “sumalak sayılı”, “gül sayılı”, kök börü, güreş, ok atma, yumurta tokuşturma, şiir yarışları, at oyunları gibi oyun ve şenlikler düzenlenir.

4.2. Sumalak Sayılı

Sumalak sayılı³¹ bahar ayında yapılan mevsimsel geleneklerden bir diğer önemli olan merasimdir. Milli bir gelenek haline gelmiş “sumalak” hazırlanır. Sumalak milli yemeğin hazırlanışı büyük emek ve iş gücü gerektirir. Bu yüzden Nevruz bayramıyla birlikte bu merasim de gerçekleştirilir. Bir hafta öncesinden ıslanıp sıcak ortamda bekletilerek yeşillenmesi sağlanan buğdaydan hazırlanan sumalak, büyük kazanlarda sabaha kadar karıştırılarak yapılır. Uzun süre karıştırılması gerektiği için gençler sırayla ocak başına geçer, karıştırırken genellikle dilek tutulur ve dua edilir. Emir Timur döneminde de en önemli merasim olarak bilinen Sumalak büyük meydanlarda yaylalarda kutlanırmış. Nevruzun en önemli özelliğinden biri de küslerin barışması, kırgınlıkların giderilmesi ve birlik beraberliği sağlamlaştırmaya vesile olmasıdır. Nevruz, Özbek Türklerinin iki önemli özelliği olan paylaşmak ve misafirperverliğin de simgesidir. Bayram gecesi büyük ateşler yakılır ve etrafında dans edilir, şarkı, şiir, hikaye, efsane, rivayetler söylenir ve büyüklerden öğütleri dinlenir. Gece boyu karıştırılan Sumalak sabah ocaktan alınır ve bütün mahalleye dağıtılır. Genellikle ilk kaşık yenildiğinde bir sonraki Sumalak sayılına sağ salım ulaşalım diye dilek tutulur, dualar edilir.

4.3. Kardelen merasimi

Kardelen merasimi Nevruz öncesi kutlanan bir bayramdır. Karların erimeye başlamasıyla ilk olarak çiçek açan bayır elçisi kardelenler, Özbek halkında büyük kutlamayla karşılanır. Tabiat ananın yemyeşil olacağı, karların gideceği, yenilenme habercisi olduğu için insanlar coşkuyla kutlar. Kutlamalar genellikle bağ, bahçe ve dağ eteklerinde yapılır. İlk kardeleni bulan koşarak herkesten müjde ister. Kardelen merasimi de diğer bayramlarda olduğu gibi milli oyunlar, şarkılar ve sazlar eşliğinde büyük coşkuyla kutlanır. Kardelenle ilgili şiirler okunur şarkılar

³¹ Sumalak merasimi Özbek milli geleneğidir

söylenir. En iyi şarkı söyleyene hediyeler verilir. Aslında doğa merasimleri arasında “lale” ve “gül” merasimleri de kutlanır. Bunlar da tıpkı kardelen merasimi gibi kutlanmaktadır.

4.4. Ramazan Bayramı

Diğer Müslüman toplumlarda olduğu gibi Özbekler Türklerinde de Ramazan ayı ve Ramazan bayramı coşkuyla kutlanır. Dini bayram olmasının yanı sıra bu ayda bereket ve bolluğun ayı olarak bilir. Oruçlar tutulur, dualar edilir, iftar yemekleri verilir, hastalar ziyaret edilir. Mukaddes ay olarak bilinen Ramazanda fakirler doyurulur, durumu iyi olmayanlara

yardımlar yapılır. Mahalledeki küçük çocuklar toplanır kapı kapı gezerek Ramazan şarkısı söyler, buna karşı ev sahipleri de şeker ve tatlı vererek dua ederler. Ramazan hiç değişmeyen ve her sene devam eden en güzel geleneklerden biridir.

5. Diğer Gelenekler

Özbek Türklerinin birçok gelenek, merasim ve örf adetleri var. Hepsinin de yeri ve zamanı, yerine getirilmesi gereken usulleri mevcut. Örneğin, aş (pilav) geleneği bunlardan biridir. Pilav sadece günlük yiyecek olmayıp, Özbek örf adetlerinin neredeyse tamamında yer almaktadır. Yeni çocuk sahibi olunca “aqıqa aşı”, sünnet edilince “sünnet aşı”, kız isteme sonrası “fatiha aşı”, kız gelin olarak gönderilirken “kız aşı”, nikah gecesi yapılan “nikah aşı”, damat davetinde “damat aşı”, kadınlar bir araya gelerek toplandıklarında “kadın aşı” ve her hafta erkeklerin mutlaka toplanarak yaptıkları “çayhana aşı” yapılır. Dolayısıyla neredeyse Özbek gelenekleri pilavla somutlaşmaktadır.. Bunun dışında tüm Özbek ailelerinde ilk aile büyüğü aştan yer sonra diğer

aile üyeleri yemeye başlar. Eskiden aş sadece bir tane koca tabakta sofranın ortasına konur ve herkes aynı tabaktan yenirmiş, bu da birliği beraberliği temsil edermiş.

Bir diğer önemli gelenek “haşar”dır. Yardımlaşma anlamına da gelir ve çok çeşidi vardır. Örneğin, mahallede biri yeni ev inşasına başladıysa bütün mahalle yardımlaşmaya gider. Düğünlerde de aynı şekilde komşular yardımlaşmak için grupça gider ev sahibine yardım eder. Bunun dışında ilk baharda yapılan “haşar” bütün mahalle sokağa çıkar mahalle boydan boya temizlenir, ağaç dalları kesilir, bahçeler güzelleştirilir, mezarlıklar ve parklar temizlenir.

Özbek Türklerinin en güzel geleneklerinden biri de ziyarettir. Ziyaret, kutsal yerlere giderek dua etmek, tarihi yerlere gitmek, uzun yolculuktan dönen birine gitmek ve en önemlisi yaşlı ve hastalardan haber almak üzere yanlarına gitmek demektir. Özbek kültüründe ziyaretin önemli bir yeri vardır. Özellikle bayram ziyaretleri en sık yerine getirilen geleneklerdendir. İadeyi ziyaret de halkımız arasında yaygındır. Bunun dışında bayramlarda mezar ziyaretleri yapılır ki bu da atalarımızdan miras gelenektir. Bir Özbek atasözünde şöyle der: “Dünyadaki en güzel ziyaretgah – insanın kalbidir”³². İşte bu sebepten olsa gerek geleneklerimizin arasında en güzeli ve kutsalı ziyarettir.

Sonuç

Kültür, bir toplumun üyelerinin ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerine gösteren eden bir kavramdır. Kültür bir toplumun ürettiği her şeydir. Bu nedenle gelenekler kültürün en temel ögesidir. Bir toplum kültürünü gelenekler aracılığıyla nesilden nesile aktarır. O nedenle toplum bireyleri özlerini, kimliklerini, dinini, dilini, geleneklerini, örf-adetlerini, merasim ve bayramlarını vasıtasıyla manevi gelişimini tamamlar ve toplumsal kişilik kazanır. Türkistan’da kadim bir millettir Özbek Türkleri, kültürünü, örf - adetlerini, merasimlerini ve geleneklerini günümüze kadar koruyabilmiş ender toplumlardan biridir. Çarlık Rusya ve SSCB’nin tüm tehdit ve baskılarına rağmen Özbekler kültür ve medeniyetini yaşatan, bu mirası gelecek nesillere eksiksiz olarak ulaştırmaya çabalayan Türk soyunun sadece bir boyudur. Türk geleneklerini

³² M. Sattor, a.g.e., s.166

AKADEMİKBAKİŞ DERGİSİ

Özel Sayı 2020

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

yaşatan ve yaşatmakta olan çok sayıda Türk boyunun varlığı dikkate alındığında, Türk kültürünün ne kadar büyük bir hazine olduğunu anlamak zor olmayacaktır.

Kaynakça

Arxiv, Uz, Özbek Milli Anaları marosimleri, <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/milliy-istiqlol-g-oyasi/o-zbek-milliy-an-analari-marosimleri> (01.06.2020)

Giddens, Anthony, Sosyoloji (Yay. Haz: Cemal Güzel.), Ayraç Yayınları, Ankara, 2005, s.22.

Göçer, Ali, Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, No.729.

Gökalp, Ziya, , Türkçülüğün Esasları, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:3900, Eskişehir, 2019.

Ziya Gökalp, Maarif ve Hars, Yeni Mecmua, C: 2, Sayı : 52 - 13 Temmuz 1918, s. 502-503,
Yeni Mecmua Yazıları, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, s.433

Özbekiston Nomoddiy Madaniy Merosi, 3-soha, Camiyatnın urf-odatları, marosimleri va bayramları, <http://ich.uz/uz/ich-of-uzbekistan/national-list/domain-3/376-beshik-toy>

Sattor, Mahmut, Özbek, Udumları, Çolpon neşriyoti, Taşkent, 2007.